

Faderns detronisering i Swedenborgs drömmar

Natten mellan den 23 och 24 mars 1744 hade Emanuel Swedenborg en dröm så stark och uttrycksfull att han måste skriva ner den och dessutom försöka sig på en tolkning. Därmed hade han påbörjat de anteckningar som aldrig var avsedda att publiceras men som eftervärlden känner som Swedenborgs Drömdagbok. Anteckningsboken var från början endast avsedd som resjournal. Inledningsvis dokumenterar den bara anhalter, sevärigheter och möten under resan till Amsterdam och Haag. Men plötsligt, mitt i en mening, avbryts vägbeskrivningarna av en tabell som otvivelaktigt speglar dröminnehåll:

Uti ungdomen och gustavianska familjen

Uti Venedig om den sköna palais...

Uti Leipzig om den som låg uti sjudhett vatten

Om den som ramlade med keden ned i djupen...

Om mina förnöjligheter om nättren...

Huru jag satt mig emot andan...

Huru jag fant att... driften och egen kärlek för mitt arbete var förgångit ...

Huru som hågen för fruentimmer så hastigt ändades, som varit min huvudpassion...

Drömmarna tränger sig på Swedenborg allt intensivare och alltmer närgånget. I de inledande, behagliga drömmarna är han själv subjekt. När så mardrömmarna drabbar ställer han sig bredvid och ser på. Sedan, när han återigen blir dröm-

marnas subjekt, gör han till en början motstånd. När han till sist inser att drömmarna handlar om honom själv överväldigas han av tvivel och vanmakt. Drömtabellen speglar en process. Till en början uttrycker de: ungdomlig, sorglös omedvetenhet i familjens famn. Avslutningsvis: den åldrandes tillbakablick och ensamma självrannsakan, och den spirande insikten att allt han däremellan värderat högst – sitt arbete, sin kärlek till kvinnor – bara varit bländverk. Visst är Swedenborg i kris. Från och med nu är det drömmarna och det inre livet som tar hela hans uppmärksamhet. Anteckningar om yttre förhållanden försvinner hädanefter nästan helt ur drömdagboken, de noteras bara i den mån de behövs för drömförståelsen och för sökandet efter en ny plattform att stå på. Ett så intensivt och påträngande drömliv är ofta tecken på kris.

I drömdagbokens början har Swedenborg ännu ingen vana vid att fånga sina drömmar på papper. Hans drömbeskrivningar är korthuggna. Drömmen från natten mellan den 23 och 24 mars beskrivs på bara tre rader. Tolkningen utgörs av en enda rad. Längre fram skall Swedenborgs nedteckningar av drömmar och uppenbarelser, dvs upplevelser som han har i vaket tillstånd, täcka hela boksidor och även få utbroderade tolkningar. Men vi får ta drömtexten som den är och försöka föreställa oss scenen:

Emanuel Swedenborg 19 år gammal. När han skrev sin drömjournal var han 55.

Stod utmed en machine som rördes av ett hjul; dess stänger invecklade mig mer och mer och förde mig opp, att jag intet kunde undkomma. Vaknade.

Han drömmer alltså att han står vid en maskin och råkar dras in mellan kugghjulen och stängerna så att hans snärjs och lyfts upp och blir hängande hjälplös. Hans kortfattade tolkning rymmer märkligt nog två, kanske helt disparata, alternativa tolkningar. Tydligt är han osäker på hur drömmen skall förstås. Den ena tolkningen är skrämmande, i den andra är drömbudskapet helt avdramatiserat:

Antingen att jag bör hållas i klämman mera, eller att det angeck pulmones in utero...

Pulmones in utero är latin och åsyftar barnets hopklämda och vilande lungor då det ännu befinner sig i moderlivet. Det var ett ämne som Swedenborg just höll på att skriva om i ett stort upplagt vetenskapligt verk, *Regnum Animale*, vars två första delar redan kommit ut. Nu höll han på med del 3.

Antingen handlar alltså drömmen, menar Swedenborg, om att han bör klämmas åt. Han ger drömmen en existentiell och närmast religiös innebörd, den angår honom som person. Eller också illustrerar och förtydligar drömmen bara en detalj i det vetenskapliga projekt han just nu satsar sig med, nämligen att sammanfatta allt dåtida vetande om människokroppens anatomi i *Regnum Animale*. I det förra fallet blir drömmen hemsk och hotfull. Han misstänker att han inte är värd bättre än att en vred högre makt klämmer åt honom så att han inte kan andas. I andra fallet har drömmen bara gett ett uppslag, ett kreativt bidrag till hans forskning: I moderlivet ligger naturligtvis barnets lungor hopträngda och i vila eftersom det ännu inte behöver andas.

De följande månaderna, då Swedenborgs kris djupnar, visar att det är den första tolkningen av drömmen som är riktig. Kanske kan man hävda en ännu radikalare tolkning än Swedenborgs egen, nämligen att han redan är i klämman! Han är redan inne bland stängerna och kugghjulen, inne i en mekanik som obönhörligt pressar andan ur honom. I drömmarnas värld förflyttar man sig nämligen obehindrat i både tid och rum. Den här drömmen är åtminstone inte enbart preskriptiv, den talar inte enbart om vad som bör ske. Den är också deskriptiv, den tydliggör också för drömmaren den situation han redan står i.

Biskopen i Skara, kyrkofursten och psalmboksförfattaren Jesper Svedberg (1653-1735). När Emanuel Swedenborg skrev sin drömjournal hade fadern varit död i åtta år.

Vilken är då Swedenborgs situation? Utifrån sett är hans livssituation strålande! År 1744, då krisen infaller, är han 56 år gammal. Han utgår nog från, att han har större delen av sitt liv och sin livsgärning bakom sig. Och han har gjort en stor insats. I sin ungdom var han, tillsammans med vännen Christopher Polhem, Karl den tolfte behjälplig i fälttåget mot Norge. Det var deras uppfinningsrikedom som gjorde det möjligt att frakta den svenska skärgårdsflottan – galeaser, långbåtar, slupar – över land från Strömstad till Idrefjorden, en sträcka på två och en halv mil. På så sätt kunde man överraska den dansk-norska flottan och bakom dess rygg attackera Fredrikstad. Tillsammans hade Swedenborg och Pol-

hem projekterat Göta kanal och dess slussar vid Trollhättan. Och redan som ung hade Swedenborg tagit initiativ till utgivningen av Sveriges första vetenskapliga tidskrift, *Daedalus Hyperboreus*. Genom den kunde han göra både Polhems och sina egna uppfinningar kända. Han skissade på både flygmaskiner, ubåtar, lyftkranar, automatvapen, vakuumpumpar, ja han konstruerade till och med ett musikaliskt universalinstrument.

Kung Karl utnämnde Swedenborg vid 28 års ålder till assessor vid Bergskollegium, en viktig och inflytelserik post. Gruvnäringen var ju vid den här tiden Sveriges viktigaste inkomstkälla. Swedenborg reste runt både i Sverige och utomlands, inspekterade gruvor och konstruerade maskiner för deras drift. Han ärvde själv ett antal gruvor, andelar i gruvor och järnbruk i Bergslagen och blev på så sätt en av Sveriges förmögaste män. 1719, 31 år gammal blev han adlad. Därmed tog han också i egenskap av huvudman för sin ätt plats i riddarhuset och i riksdagen, där han var aktiv till sin död. Det måste dock påpekas att Swedenborg adlades på grund av faderns, biskop Jesper Svedbergs förtjänster. Som präst kunde denne inte adlas, däremot var det inte ovanligt att barnen blev det.

Tidigare hade Swedenborgs författarskap huvudsakligen speglat hans praktiska verksamhet. Nu får hans skrivande en encyklopedisk-filosofisk karaktär. Ambitionsnivån höjs. Han vill i tidens anda – som en polyhistor, som ett universalgeni – registrera och systematisera alla naturens enskildheter. Han börjar naturligtvis med mineralriket, där han är specialist. Han lägger fram teorier om materiens atomära struktur, nebulosateo-

rin, en teori om solen som planetsystemets ursprung, tanken att ljus är vågformigt, att magnetism och elektricitet är samma sak. Han skriver om växtriket, han skriver om djurriket. Han övergår slutligen till människan och människans anatomi. Han riktar som kanske den förste våra blickar på hjärnbarkens betydelse, på blodsystemets funktion. Han skriver sina verk på latin och trycker dem i London eller Amsterdam. Han blir som vetenskapsman erkänd internationellt.

Detta är naturligtvis inte fel i sig. Men nu, år 1744, 56 år gammal, håller han som sagt på med verket *Regnum Animale*. Två delar har redan kommit ut, nu håller han på med den tredje. Med det här verket har han satt sig ett ännu högre mål än någonsin tidigare. Han tänker sig att han med sinnenas hjälp, på vetenskaplig väg, skall kunna visa på själens existens, på själens plats i kroppen, och på själens odödlighet. Verket skall i slutändan omfatta sammanlagt sjutton band! Målsättningen vittnar inte bara om en tidstypisk optimism vad gäller den framväxande vetenskapens möjligheter, projektet speglar framför allt Swedenborgs oerhörda tilltro till sin egen förmåga. Med vetenskapens hjälp tänker han tränga in på religionens, på vad som hittills varit gudarnas område, och lägga det under sig. Det är sådant övermod som kallas hybris. Och sådant övermod måste av gudarna förhindras och bestraffas.

Det är också vad som händer. Det finns på drömdagbokens allra första blad en spirande insikt hos Swedenborg att han tagit på sig för mycket och inte kommer att vare sig orka eller kunna fullfölja projektet: *"Huru jag fant att sedan jag kom till Haag att driften och egen kärlek för mitt arbete var förgångit."* Kanske är maskinen

som Swedenborg i drömmen dras in i en maskin av hans egen konstruktion. Drömmen säger honom då, att han har fångats in och snärjts av sitt eget projekt. Nu hotar detta projekt att beröva honom andan. Uppgiften är helt enkelt omöjlig. Under krisens gång, fram till den avklarade upplösningen i slutet av oktober samma år, kommer Swedenborg alltmer till insikten, att han skall ge upp sitt övermodiga projekt, projektet att med naturvetenskapens hjälp bevisa själens existens, säte och odödlighet. Del 3 av *Regnum Animale* blir heller aldrig publicerad.

Av en annan dröm i dagbokens inledning kommer Swedenborg till ytterligare en pinsam insikt, nämligen att han inte har varit hederlig som forskare. Nu är han redan utförligare i sina drömbeskrivningar:

Tyckte jag tog en nyckel, gick in. Det examinerades av vaktmästaren vad nycklar jag hade; viste dem opp alla, om jag skulle hava två, men tyckte Hesselius hade en annan. Jag kom i arrest, bevakades... jag tyckte jag intet illa gjort, kom dock ihåg att det torde illa anses, hur det slår ut att jag tagit den andra nyckeln.

Swedenborg har tagit en nyckel för kollegan Hesselius, han tvingas erkänna att han för sitt väldiga, encyklopediska projekt har lånat av en annan forskare på ett ämnesområde som han inte själv behärskade. Men även till den här drömmen har han en alternativ, avledande tolkning till hands:

att nyckeln till pulmones är arteria pulmonaris och således till all motum corporis eller spiritualiter.

Utan att ens översätta latinet hör man att han försöker bortförklara drömmens budskap till honom personligen. Budskapet återkommer dock gång på gång i genialt varierade drömmar ända tills han inser att det han hittills skrivit inte kommit ur honom själv, han drömmer t ex: *"Tog en bok ur min fars bibliotek."* Till sist förstår Swedenborg rentav att han lånat av andras vetande och visdom, inte för sakens egen skull utan för att vinna egen ära och berömmelse.

Andra återkommande drömmar avslöjar för Swedenborg att inte bara hans arbete är fuskverk. Han själv, hans person håller inte heller måttet. Han drömmer t ex att han rör sig i kungliga gemak men att han själv inte är anständigt klädd. Hans rock är smutsig och har bara halv-ärmor, så han vill helst dra sig tillbaka och återkomma senare, snyggare klädd, till drottningens mottagning. Ett första tecken, kanske, på en spirande insikt hos Swedenborg att man måste ha ett yttre som svarar mot ens inre.

Samtidigt klagar Swedenborg åtskilligt i drömdagboken över att hans verk inte får den uppmärksamhet han förväntat sig. Hans ärelystnad har ännu inte gett med sig, trots att han vet med sig att hans verk inte är helt originella. Även eftervärlden har för övrigt gjort den bedömningen att Swedenborgs naturvetenskapliga verk var huvudsakligen kompilatoriska, dvs sammansatta av hoplånat gods, av andra forskares rön.

I början av maj, alltså mitt under krisen, lämnar Swedenborg Holland och reser till London. Inför Englandsresan repar han nytt mod. Han drömmer att där, i England, skall hans verk få den uppmärksamhet som han tycker att de förtjänar. Han talar om sina "kopparstycken",

vilket väl måste betyda mynt, som "voro väl gjorde". Han intalar sig att hans arbeten är gedigna och menar att drömmen "lärer betyda att mitt arbete vinner approbation", dvs erkännande och beundran. Men redan natten mellan den femte och sjätte maj i London drömmer han:

I London fick jag av en stor man stryk... Vad det betydde vet jag icke.

Lite senare drömmer han att han står på en gata i London och tittar i ett bokhandelsfönster. Men sina egna böcker kan han inte återfinna där. Han tvingas erkänna för sig själv att andras böcker kan vara lika mycket värda som hans egna. Fast fortfarande är han svårt ansatt av ärelystnad: *"Dock ville högfärden strax fram, den Gud styre som har makten i händeren."* Hans övermod är så stort, inser han, att bara Gud själv kan stävja det. Hans förkrosselse blir under krisens gång allt djupare och slutligen total. Till sist finns inget annat att göra än att ge upp all egen strävan och överlämna sig åt Guds nåd. Swedenborg får till sist den uttryckliga uppmaningen att ge upp sin självpåtaga uppgift, projektet *Regnum Animale* med alla dess sjutton band.

Innan jag somnade var jag i tankar starkt om det jag har under händer att skriva. Då sades mig: Håll mun på dig eller jag slår dig!

Han blir alltså mer eller mindre åthutad att hålla tyst. Och varför, det sägs mycket tydligt i den omedelbart följande meningen:

Såg då en sitta på en is och var rädd...

Han inser att han skall sluta skriva därför att han är ute på svag is. Det han skriver

bär inte. Men det finns hopp: några dagar tidigare hade han fått en dunkel aning om att något nytt kunde finnas i beredskap för honom. Han skulle kanske tillåtas fortsätta sitt skrivande, men då i en annan riktning:

Om jag med mitt arbete skall taga en annan väg och tillredes det till ett annat, vet jag intet; detta är mig mörkt.

Tidigare nämndes att Swedenborg i en dröm uppträdde i halvarmar, dvs han var inte fullt klädd och korrekt i drottningens närvaro. Halvarmarna dyker upp i ett annat drömsammanhang, som kastar ytterligare ljus över Swedenborgs kris: Han står iklädd en rock med bara halvarmar, och fadern kommer fram och klär på honom manschetterna. Det är alltså fadern – professorn, hovpredikanten, psalmförfattaren, biskopen, ja kyrkofursten Jesper Svedberg i Skara – som ger sonen hans yttre klädnad, hans ställning i samhället, och även hans uppgift i livet, visserligen inte som präst men som ämbetsman. Samtidigt för scenen med manschetterna våra tankar till påsättandet av ett par handbojor. Som om det är fadern som tvingat på sonen hans livsuppgift. 56 år gammal är således Swedenborg fortfarande fången under faderns vilja och auktoritet. Han är fortfarande pojken som försöker vara sin fader till lags. Samtidigt som han – mycket förödmjukande – fortfarande lever i skuggan av faderns glans.

Swedenborgs liv, hans hektiska arbete och svindlande vetenskapliga projekt kommer därmed i ett helt nytt, ja närmast tragiskt perspektiv. Drömdagboken ger faktiskt anledning till en sådan förståelse av Swedenborgs liv. Det var för att vinna faderns erkännande som han var beredd

att till och med stjäla sina kollegers och vänners forskningsrön. Fortfarande bunden av fadern har han försökt mäta sig med den store, den store Jesper Svedberg, genom ett livsverk jämbördigt med eller större än faderns. Genom att med vetenskapens hjälp, i ett stort upplagt verk, påvisa själens existens, själens säte i kroppen och dess odödlighet skulle han kanske kunna vinna faderns erkännande eller kanske ännu hellre: överglänsa fadern. Med *Regnum animale* skulle fadern dessutom besegras på sitt eget område, nämligen teologins. När han till sist inser att uppgiften är honom övermäktig, ja vetenskapligt omöjlig, och att hans liv snart är slut, det är då Swedenborg hamnar i kris.

Drömdagboken kan läsas med många olika infallsvinklar, där finns många olika teman som kan plockas ut och särstuderas. Sonens uppgörelse med sin fader är bara ett av många sådana teman. Kraftmätningen mellan far och son böljar fram och tillbaka i boken. Ibland har fadern övertaget, ibland sonen. I en dröm reduceras fadern till en jämlik bror. Och på ett annat ställe drömmer Swedenborg att fadern rentav är död – (i verkligheten hade fadern varit död i nio år!).

Pojken Swedenborg, sökande faderns erkännande, framträder gripande tydligt i ordagrant återkommande drömmar, där han önskar att han "skall admitteras till societeten därest min fader var". Han får också verkligen en gång faderns erkännande, men inte som han kanske väntat sig, för något av sina stora naturvetenskapliga verk, utan för ett mycket litet verk, mest bara en småskrift, men med teologiskt innehåll:

Tycktes att det delibererades (överbägdes), om

jag skulle admitteras societeten där... Min fader kom ut och sade mig att det jag skrivit om försynen var det vackraste; jag erinrade mig att det var allenast en liten traktat.

Fadern var honom fortfarande överlägsen, fadern tillhörde den societet som sonen drömde om att bli upptagen i. Som en domare utvärderar fadern sonens verk, och kanske har fadern inte helt fel. Swedenborg får ju veta att det inte är genom närmast omänskliga ansträngningar och prestationer och voluminösa verk som han kan vinna faderns erkännande och inträde i societeten. Utan det är genom det vackraste han skrivit, dvs det som – om än väldigt litet – håller måttet, är äkta, genuint.

Drömdagboken får dock sitt naturliga slut i och med faderns slutliga detronisering. I en magnifik slutscen står Swedenborg i faderns hus i Uppsala. Men faderns salar har förvandlats till en mark-

nadsplats fylld med krimskrams och porslin. Han skymtar gaveln på ett palats – men det monteras ned. Kanske skall detta tydas som att yttre glans och storhet bara är en schimär som dessutom förgås. I drömmen söker sig nu Swedenborg bort från faderns salar, bort från marknadsplatsen. Han går från den ena kammaren till den andra (underförstått: fortfarande i faderns hus). Allra längst in, längst bort från faderns salar, finner han sin egen kammare. Till den här drömmen finns inga alternativa, bortförklarande tolkningar. Utan drömmen är entydig och fullt förstådd:

Detta betyder att jag intet bör taga av annars kram, utan mitt, som det var min sal den jag hyrde, min kammare.

”Salar” i en dröm brukar Swedenborg enligt sin korrespondenslära tolka som ”läror”. Många salar betyder alltså

många olika läror. Swedenborg överger således faderns och alla andras läror. I ett tillägg spetsar han rentav till kritiken. Där kallar han nämligen marknadsplatsen i faderns salar för ett "disting", dvs en hednisk kult- och marknadsplats full av oväsentligheter, krimskrams och porslin. Här hade Swedenborg hitintills varit inhyrd. Men nu lämnar han allt detta bakom sig för att söka och slutligen finna sin egen kammare, den sal som står och väntar på honom.

Den här drömmen är som ett konstverk, fullt av geniala, talande bilder framprungna ur det omedvetna. Vi kallar sådana bilder för projektioner, Swedenborg själv talar om förebildningar, tecken, signaturer, som ger konkretion åt aningar, själstillstånd och förnimmelser. Här uttrycker, lagom finkänsligt och dolt, drömmens bilder en frigörelse från fadern. Sonen lämnar fadershuset, lämnar fadern och allt han står för bakom sig, för att söka sin egen visdom, i sin egen "kammare", dvs i sig själv. Det gör det samma om han därmed inte längre kan sola sig i faderns glans, det han vinner nu blir helt hans eget.

En del människor hittar sin väg och sin uppgift tidigt i livet, andra hittar den aldrig, Swedenborg hittade den sent. Eftervärlden vet dock att det var nu, vid 56 års ålder och tjugofem år framåt som Swedenborg gjorde sin bestående insats. Sitt sista stora och allt sammanfattande andliga verk, *Sanna kristna religionen*, gav han ut vid 83 års ålder.

Hur kan det komma sig att Swedenborg var så lugn och säker i denna dröm? Han offerar ju sin egen far och allt han står för. Och om vägen han skall gå själv vet han ännu intet – "Det är mig mörkt", skriver han. Jo, det kan finnas en förklaring.

Samma natt hade Swedenborg en annan dröm, som pekar på att han under sin kris slutligen nådde fram till något som var större än både fadern, ett dömande samvete och en vredgad Gud. Därmed behövde han inte längre vinna vare sig faderns eller omvärldens erkännande, han behövde inte upptas i någon societet. Han behövde inte längre tävla och prestera för att vara något värd. Nej, den vägen hade han ju provat men hamnat i en återvändsgränd. Han drömmer:

Syntes jag vara Kristus själv (alltså: med Kristus), som jag umgicks med som med en annan, utan fason. Han lånte litet av en annan, några femfennig. Jag förtröt att han det intet gjorde av mig; jag tog opp tvenne, därav jag tyckte själv låtit falla en, och jämte en annan till. Han frågade vad det är; jag sade jag funnit två; en lærer fallit ifrån honom, jag gav dem och han tog emot. På sådant innocent (oskyldigt) vis tycktes vi leva ehop, som var status innocentiae.

Nu är det inte längre med fadern som Swedenborg vill umgås såsom med en bror och jämställd. Swedenborg har här lämnat fadern därefter. Faderns plats har intagits av Sonen framför andra, av Kristus. Med Kristus kan Swedenborg umgås "utan fason", dvs avspänt och kravlöst, i ett givande och tagande. Ja, Swedenborg upplever verkligen att han har något att komma med, och att till och med Kristus själv värderar det.

Det är alltså med Kristus vid sin sida som Swedenborg vandrar vidare, inte med den stränge fadern. Den åtta månader långa kris som speglas i Swedenborgs berömda drömdagbok går därmed in i lugnare banor, i ett fortsatt sökande i själens skrymslen, bland drömmar, aningar,

förnimmelser. Swedenborg förblir forskare, men nu i själens och andarnas värld. Allt detta dokumenteras i den mindre kända men lika intressanta fortsättning på drömdagboken som går under namnet *Diarium Spirituale*, Andliga Dagboken.

Först fyra år senare träder Swedenborg fram som färdig profet, med det till slut 12 volymer stora verket *Arcana Coelestia*, Himmelska Hemligheter.

(Underlag till ett föredrag i Den Inre Trädgården, Göteborg 2006)